

Upravo kada sam kao zagovornica prava životinja pomislila kako se pojam *specizam* sasvim dovoljno uvriježio na ovdašnjim prostorima, a koji smo uglavnom prihvatili zahvaljujući Singerovoj knjizi *Oslobođenje životinja* (1975), koja slovi kao Bibli-

Joan Dunayer, Speciesism, Ryce Publishing, Derwood, Maryland 2004., 204 str.

ja animalističkoga pokreta, Joan Dunayer u svojoj najnovijoj knjizi *Speciesism*, koja je posvećena "svim ne-ljudskim životinjama", a inače drugoj po redu njezinoj knjizi o pravima životinja, provodi pomnu analizu navedenoga pojma. Prvo poglavlje, naslovljeno "Definirani specizam", autorica otvara njegovom definicijom koju je sugerirao psiholog Richard Ryder (inače, i tvorac navedene kovanice 1970. godine u letku istoimenoga naziva) i pritom posebice secira definiciju spomenutoga pojma kako ju je osmislio bioetičar Peter Singer, te navedenim definicijama pridodaje i definicije filozofa Toma Regana, filozofkinje Paole Cavalieri i sociologa Davida Niberta. Analizom pet definicija pojma *specizam* Joan Dunayer detektira kako neke od spomenutih definicija, a pritom se posebice zaustavlja na "vivisekciji" Singerove definicije, pokrivaju samo značenje *staroga* specizma, a ne, dakle, i značenje *novoga* specizma, a koji prepoznaje i u etičkim strategijama nekih od spomenutih autora, ali u prvome redu – Singera, koji danas figurira kao ključna figura suvremenoga oslobođenja životinja. Podsjećam na Singerovu definiciju *specizma* iz *Oslobođenja životinja*: "predrasuda ili stav ili pristranost u korist interesa članova nečije vlastite vrste, a protiv interesa članova drugih vrsta". Pridodajem kako je Hrvoje Jurić kao konzultant za filozofiju i bioetiku u prijevodu Coetzeejeve knjige *Život životinja* (preveo Petar Vujačić, "Uvod" i "Refleksije" prevela Giga Gračan, AGM, Zagreb, 2004.) odabrao prilagođenicu *speciesizam*, dok, primjerice, Nikola Visković u knjizi *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* iz 1996. godine uvodi prilagođenicu *specizam* i prevedenicu *vršizam*, u značenju diskriminacija životinja. Ukratko: knjiga *Speciesism* Joan Dunayer razotkriva kako ljudi negiraju da sve ne-ljudske životinje (ili kako ih autorica imenuje – *ne-ljudi/nonhumans*) jednako tako imaju pravo na slobodu i život kao i druga osnovna prava upravo iz jednoga razloga – specizma, i zbog toga se nada da će pojam *specizam* – koji definira kao propust u stavu ili praksi da se odobri bilo kojem *ne-ljudskom biću* jednako značenje i uvažavanje – postati uskoro poznata kao i druge riječi koje izazivaju strahotu, kao, primjerice, rasizam i seksizam. I stoga je nakon napada na rasizam i seksizam logično, kao što demonstrira autorica, provesti dosljednu negaciju specizma. Pritom pojam *specizam* Joan Dunayer istražuje u okvirima filozofije, prava i aktivizma (obrane prava životinja) kroz tri kategorije: (1) stari specizam koji ograničuje pravo samo na ljude, (2) novi specizam koji zastupa pravo samo za nekoliko ne-ljudi, i to za one koji nalikuju ljudima i (3) nespecizam koji – za razliku od starog i novog specizma – smatra da su sva ne-ljudska bića pravna bića, a ne ljudsko, *naše* vlasništvo. Tako propitivanje specizma i nespecizma nakon uvodnoga poglavlja "Uvod o jeziku" i prvoga poglavlja "Definirani specizam" autorica strukturira u tri cjeline: "Stari specizam", "Novi specizam" i "Jednakost životinja", a u svakoj navedenoj cjelini analizira pripadnu filozofiju, pravo i obranu (aktivizam).

U uvodnom poglavlju "Uvod o jeziku", s obzirom na znanstvene činjenice, Joan Dunayer eksplicira zašto ljude uključuje u "životinje", "sisavce", "primat" i "čovjekolike majmune" te ističe da neće govoriti o "ljudima i životinjama", već o "ljudima i ne-ljudima". Pritom dokazuje da negativan prefiks u riječi *ne-ljudi (nonhumans)* ne pokriva i ne priziva negativnu vrijednost, nego upravo kao i, primjerice, riječi *neborac (civil)*, *neseksist* pokriva neutralno i pozitivno značenje. A kako prema njezinim shvaćanjima kategorija "životinje" uključuje ljudska bića, pojam prava ne-ljudi (*nonhuman rights*) rabi jedino onda kada se misli na prava za ne-ljude/životinje, a prava životinja (*animal rights*) kada upućuje na prava svih bića koja osjećaju (dakle, uključujući i ljude), kao što je to u sintagmi *pokret za prava životinja (animal rights movement)*. Naime, zagovornici prava životinja ne traže da se prava ograniče na ne-ljude, već

zahtijevaju proširenje temeljnih prava ljudi na životinje/ne-ljude. Pritom napominje kako *one* organizme koji nemaju živčani sustav, i zbog toga ne mogu osjećati, kao i sposobnost iskustva, te su bliske, primjerice, bakterijama, isključuje iz rodnoga pojma "životinje". Stoga kad autorica govori o "životinjama" ili "ne-ljudima", označava bića koja osjećaju, koja imaju živčani sustav. Kako su svi organizmi koji imaju sposobnost osjećaja svjesna bića, jedinstvene individue i u moralnom su smislu osobe, kad govori o ne-ljudskim bićima, podrazumijevano je da misli o njima kao o "bićima", "individuama" i "osobama". Podsjećam da je Singer u *Praktičnoj etici* (1993) naglasio kako su samo neke ne-ljudske životinje osobe. Prema navedenom stoga Joan Dunayer koristi zamjenice *on, ona* ili *ona/on – on/ona* (u posljednjem ako je riječ o hermafroditima) za svaku specifičnu ne-ljudsku individuu (dakle, zazire od upotrebe trećega gramatičkoga roda *it*, koji je u engleskom jeziku određen za životinje). Isto tako autorica dosljedno izbjegava eufemizme, u ovom slučaju sanitarne pojmove, koji prikrivaju, maskiraju specističku zlorabu životinja te koristi, primjerice, pojam "vivisekcija", a ne "biomedicinsko istraživanje", sintagmu "zatočeništvo u industriji prehrane i klanje", a ne "životinjska agrikultura". Razotkriva da je termin *domestikacija*, zapravo, eufemizam za dugotrajno zatočenje i genetsku manipulaciju. Jednako tako i akvarije i morske parkove (*marine parks*), u kojima su zatočene vodene životinje, imenuje sintagmom "vodeni zatvori" (*aquaprison*). Tragom navedenoga zaključuje kako oksimoron "humano klanje" ne postoji, jer klanje nevinih je, naravno, nehumano, bez obzira primjenjuje li se *manje okrutna* metoda. Sve navedene lingvističke činjenice ističe u spomenutom uvodu s obzirom na to da je njezina prva knjiga *Animal Equality: Language and Liberation* (2001) isto tako istraživala vezu između standardnog engleskog jezika i specističkog zlostavljanja. Ili autoričinom dijagnozom o stanju jezika i postupaka: "Način na koji govorimo o drugim životinjama neodvojiv je od načina na koji postupamo s njima."

Dakle, knjigom *Speciesism* Joan Dunayer pokazuje da je *ono* što, primjerice, Richard Ryder, Peter Singer i Tom Regan imenuju specizmom zapravo samo jedan tip specizma, i to onaj najstariji i najokrutniji, koji autorica imenuje sintagmom *stari specizam*, utvrđujući kako većina ljudi pripada starim specistima s obzirom na to da ne vjeruju da ne-ljudi moraju imati osnovna prava – pravo na slobodu i život. Za razliku od starog specizma, novi specizam daje pravo samo *nekim* ne-ljudima, i to onima koji su nalik ljudima – primjerice, čimpanzama, dupinima, uglavnom sisavcima. Naime, u *Oslobođenju životinja* Peter Singer, između ostaloga, zapisuje utilitaristički kako "odbacivanje specizma ne povlači za sobom da svi životi imaju jednaku vrijednost". Tako autorica razotkriva da bioetičar Singer, zapravo, zastupa novi specizam i pritom razotkriva da *Great Ape Project* (podsjećam da je Singer predsjednik i suosnivač navedenoga projekta) pokazuje novu specističku obranu s obzirom na zahtjev da se kategorija osobe primijeni samo na nekoliko ne-ljudi. Naime, *The Great Ape Project: Equality Beyond Humanity* (1993), a čiji su urednici Paola Cavalieri i Peter Singer, sugerira da veliki čovjekoliki majmuni (čimpanze, bonobo majmuni, gorile i orangutani) moraju biti legalno kategorizirani kao osobe, a ne kao vlasništvo. Upravo u cjelini "Novi specizam", i to u poglavlju o novoj specističkoj filozofiji, Dunayer najveću kritiku usmjerava na Singerov utilitarizam preferencija, između ostaloga, upravo zbog njegova stava da je moralno prihvatljivo uzgajati piliće, somove i druge nesisavce za klanje ako imaju ugodan život i ako "su ubijeni brzo i bezbolno". Pridodajem kako je u prikazu knjige *Animal Equality: Language and Liberty* (2001) Joan Dunayer, što ga je Singer napisao za *Vegan Voice* (prosinac – veljača, 2002), između ostaloga, porekao njezinu preporuku kako bismo trebali upotrebljavati "potpuno iste jake riječi za ljudsku i ne-ljudsku patnju ili smrt". Naime, Singer ističe kako, čitajući navedenu sugestiju svega nekoliko dana nakon ubojstva nekoliko tisuća ljudi u Svjetskom trgovačkom centru, nije specistički misliti da je *ovaj* događaj veća tragedija od ubijanja/klanja nekoliko milijuna pilića.

Pritom autorica isto tako dijagnosticira kako neke organizacije za životinjska prava, na žalost, djelomično potvrđuju svoje nakane. Zanimljivo je da i PETA-u (People for the Ethical Treatment of Animals) Joan Dunayer uvrštava u kampanje za "dobrobit" životinja koje zahtijevaju *manje okrutno* ubojstvo životinja. Primjerice, navedimo jedan primjer iz autoričine knjige. Naime, PETA-ina kampanja, kojom je utjecala da McDonald's, Burger King i Wendy's, dobavljaju jaja i meso od dobavljača koji slijede *manje okrutne* standarde zatočenja, hranjenja i klanja ne-ljudi, zapravo, je zamijenila samo jedno nasilje drugim – istina, *manje okrutnim* nasiljem (ako nasilje uopće može biti oksimoronski manje okrutno).

Čini mi se da će knjiga Joan Dunayer o specizmu postati druga Biblija animalističkoga pokreta, uz spomenutu utilitarističku knjigu *Oslobođenje životinja* Petera Singera, ali daleko radikalnija u zahtjevima kada su u pitanju prava životinja; ako se – moramo pridodati – može uopće govoriti o radikalnosti kada su u pitanju NEČIJA PRAVA, a što na našim prostorima od nedavno dokazuje udruga Prijatelji životinja.

Suzana MARJANIĆ

U knjizi *What is Cultural History?* (Što je kulturna povijest?) renomirani kulturni povjesničar i predavač kulturne povijesti na sveučilištu Cambridge Peter Burke donosi pregled razvoja znanosti kulturne povijesti od njezinih klasika do povjesničara nove generacije, odnosno pravca koji se naziva "nova kulturna povijest". U prvom poglavlju naslovljenom "Slavna tradicija" autor navodi četiri faze razvoja kulturne povijesti: "klasična faza", koja započinje u kasnom 18. stoljeću, faza "društvene povijesti umjetnosti", koja je započela 30-ih godina prošloga stoljeća, otkriće povijesti popularne kulture 60-ih godina prošlog stoljeća te "nova kulturna povijest".

Peter Burke, What is Cultural History?, Polity Press Ltd., Cambridge 2004., 152 str.

Unutar "klasične faze" Burke razlikuje nekoliko pravaca: tendenciju oslikavanja portreta doba (ideja bliska ideji *Zeitgeista*) kojom su se najviše bavili klasici kulturne povijesti poput Johana Huizinge, Jacoba Burckhardta i G. M. Younga; zatim, doprinose znanstvenika čije primarno polje interesa nije povijest (Max Weber, Norbert Elias, Aby Warburg, Ernst-Robert Curtius, Ernst Gombrich, itd.) te rad znanstvenika koji su u bijegu pred nacizmom emigrirali u Veliku Britaniju.

U fazi "društvene povijesti umjetnosti" Peter Burke se također osvrće na najvažnije autore i njihova djela, primjerice na bračni par Beard, Charles i Mary Ritter Beard u SAD-u, mađarske znanstvenike Karla Manheima, Arnolda Hausera i Fredericka Antala, koji su emigrirali u Veliku Britaniju i pridonijeli tamošnjoj znanosti povijesti kulture, Antalove sljedbenike u Velikoj Britaniji (Francisa Klingendera, Anthonyja Blunta i Johna Bergera), skupinu britanskih intelektualaca marksističke orijentacije te teoretičara F. R. Leavisa.

Ideja popularne kulture, kaže Burke, nastala je u isto vrijeme i na istome mjestu kad i "kulturna povijest" – u Njemačkoj potkraj 18. stoljeća. Kao doprinose ovom pravcu autor navodi djela Erica Hobsbawma (posebice njegovo djelo *The Jazz Scene, 1959.* izdano pod pseudonimom Francis Newton) i Edwarda Thompsona (*Making of the English Working Class, 1963.*)

U drugom poglavlju "Problemi kulturne povijesti", autor se osvrće na probleme kulturne povijesti: kritike klasika Burckhardta i Huizinge (njihov pristup je često proglašavan pretjerano impresionističkim i anegdotskim); marksističku kritiku i probleme marksističkog pogleda na kulturu; paradokse tradicije, popularnu kulturu te definiciju same kulture. Pojam kulture, kaže Burke, je problematičniji od pojma "popularno": rabio se za definiciju "visoke" kulture, a zatim se njegova uporaba proširila "prema dolje" i uključila "nisku" ili popularnu kulturu. U novije doba se upotrebljava i u odnosu na umjetnost i znanost, popularne ekvivalente umjetnosti i znanosti, a u posljednjoj generaciji i na široki raspon predmeta i praksi. Ovu široku, antropološku